

V. Tismăneanu: "A ierta

Vladimir Tismăneanu, reputat politolog român, s-a născut la data de 4 iulie 1951 în Brașov. Este profesor de științe politice la Universitatea Maryland și președinte al Consiliului Științific din cadrul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc.

În 2006, Vladimir Tismăneanu a coordonat o echipă de 30 de experți însărcinați cu întocmirea celebrului Raport Final al Comisiei Prezidențiale de Analiză a Dictaturii Comuniste din România, demers care a culminat cu condamnarea comunismului drept un regim ilegal și criminal de către Traian Băsescu, președintele României, la data de 18 decembrie 2006, în plenul Parlamentului României.

A publicat numeroase cărți de analiză a ideologiilor și mișcărilor revoluționare din secolul XX, dintre care menționăm: *Mizeria utopiei: Criza ideologiilor marxiste în Europa de Est* (Routledge, 1988; Polirom, 1997), *Reinventarea politicului: Europa de Est de la Stalin la Havel* (Free Press, 1992; Free Press, paperback cu un nou epilog, 1993; Polirom, 1996), *Fantasma salvării: naționalism, democrație și mit în Europa postcomunistă* (Princeton UP, 1998; Polirom, 1999), *Stalinism pentru eternitate: O istorie politică a comunismului românesc* (University of California Press, 2003; trad. rom. Polirom, 2005), *Democrație și memorie* (Curtea Veche, 2006) etc.

Este prezent constant cu articole în ziare și reviste precum *The New York Times*, *Washington Post*, *Common Knowledge*, *The New Republic*, *Partisan Review*, *Sfera Politicii*, *Revista 22*, *Evenimentul Zilei* etc.

- În "Societatea necivilă", Stephen Kotkin și Jan T. Gross fac o analiză lucidă a falimentului structurilor comuniste, identificând exponenții nomenclaturii ca fiind cei care au ruinat de fapt sistemele totalitariste, cei care constituie, în fond, "societatea necivilă". Dar ce este societatea civilă?

- Când am scris în noiembrie 2009 despre cartea lui Stephen Kotkin (Jan Gross este autorul capitolului despre Polonia) în *Times Literary Supplement*, am spus că pretuiesc noua abordare, dar că rămân convins de rolul ideilor (inclusiv ideea societății civile) în năruirea sistemelor de tip leninist. Pentru Kotkin, analiștii (istorici, politologi, filosofi) precum Garton Ash, Jacques Rupnik, John Keane și subsemnatul am fi "păcătuți" prin accentul exagerat, bazat pe un fel de *wishful thinking*, pe o realitate mult mai puțin influentă decât am sugerat noi, anume societatea civilă înțeleasă ca ansamblu de inițiative, acțiuni, grupuri, mișcări situate între nivelul individual și cel al partidului-stat. Kotkin nu este primul care critică acest accent ce i se pare exagerat pe tema societății civile, dar o face de o manieră apăsătoare, cu argumente economice și sociale care nu pot fi trecute cu vederea.

În ce mă privește, eu am plecat întotdeauna, în scrierile și prelegerile mele, pentru abordarea de tip multicauzal. Revoluțiile din 1989 nu au fost nici ideologice, nici teologice, nu au avut o singură cauză și, în mod cert, au avut numeroase efecte. Societatea civilă a contat, a constituit un mit politic, o construcție simbolică aptă să galvanizeze, să inspire adeviziuni, loialități, angajamente colective. Nu adevărul lor importa, ci veracitatea. Din această perspectivă mă disting de Kotkin și nu cred că societatea civilă a fost doar o reverie, un vis social, o

utopie construită de intelectualii critici care îi citiseră pe Tocqueville și pe Gramsci.

Stânga trebuie să se reinventeze după comunism

- La noi, paradigma "societății civile" și-a găsit susținători în exponenții gândirii de dreapta. Este stânga incapabilă de a produce gândirea care să o scoată din obsesia "preluării puterii" și a controlului absolut, adică să se îndrepte spre valorile unei societăți libere, civile?

- Diavolul este în detaliu (când nu este în istorie!). Depinde despre care stângă vorbim. Problema României (și nu doar a ei) este că notiunea însăși a unei politici onorabile de stânga a fost compromisă de ororile și absurditățile totalitare. Sigur, se poate recurge la sofisme precum cele practicate de Ion Iliescu, care a afirmat că Nicolae Ceaușescu nu era, de fapt, de stânga, că dictatura comunistă "a întinat" niste idealuri presupus nobile, oneste, imaculate. Dar, orice-ar spune acești ideologi impenitenți, Ceaușescu a fost un om al stângii radicale, a crezut cu sinceritate în acele idealuri marxiste care au definit revoluțiile leniniste din veacul al XX-lea. Ceaușescu era un marxist, chiar dacă unul rudimentar, incult, primitiv. Stânga trebuie să se reinventeze după comunism, să se despartă de o manieră persuasivă de trecutul totalitar, să-și revendice o moștenire uitață, ocultată, anihilată. Mă refer la tradiția social-democrației antifasciste și anticomuniste (Șerban Voinea, Ion Flueraș, Iosif Jumanca, Eftimie Gherman, Constantin Titel Petrescu). Cel mai important este ca stânga să renunțe la mitologiile ingineriei sociale, să se despartă de o viziune salvaționistă despre progres, să abandoneze demonizarea obsesivă a capitalului. O altă problemă ar fi aceea că stânga radicală a fost

întodeauna anti-liberală, că i-a dispăcut profund, așa zice visceral, pluralismul...

- După cum spuneai undeva, trei mituri s-au prăbușit odată cu căderea regimurilor leniniste: infailibilitatea, invincibilitatea și ireversibilitatea sistemelor comuniste. Primele două sunt categorice și de necontestat. Cea de-a treia rămâne în discuție, datorită unei neîncrederi în viitor. Din ce zonă credeți că vine această neîncredere?

- Mă bucur că ați menționat aceste trei mituri. Într-adevăr, post-comunismul a fost până în 1989 o utopie, un non-gândibil. Sigur, au existat voci care prevesteau finalul, un Leszek Kolakowski, un Andrei Amalrik ori un Aleksandr Soljenitin, dar nimeni nu avea o imagine cât de cât coerentă asupra ritmului prăbușirii. Se putea anticipa, desigur, și am făcut-o și eu însumi. Lucrul este notat de Timur Kuran într-o carte importantă, despre ceea ce se cheamă *surprise effects* în politică. Se putea intui, dacă vreti, că eroziunea ideologică va duce, pe fondul crizei economice, sociale și morale, la acest deznodământ fatal. Nu știu, însă, dacă putem vorbi de o reversibilitate a acestor tiranii ideocratice. Utopia inițială - mitul egalitarist marxist al societății fără clase, la care se ajunge printr-o revoluție apocaliptică, deci prin "saltul din imperiul necesității în imperiul libertății" - este ea însăși defunctă. Dar, cum îmi spunea recent într-o discuție purtată la locuința sa de lângă Richmond, din statul Virginia, filosoful brazilian Olavo de Carvalho, vechile mituri (Vârsta de Aur, demonizarea a tot ceea ce tine de comerț, de bani, de profitul capitalist, de ceea ce Marx numea *forma marfa*) nu au dispărut, ba chiar, dimpotrivă, ele sunt substanța din care se alimentează ideologii stângiste ai Forumului de la Sao Paulo. Pe de altă parte, există și alte forte, alte

formule, care se întemeiază pe resentiment social. Am scris despre aceste lucruri, împreună cu prietenii mei de idei și valori, în volumul *Anatomia resentimentului*, apărut în 2010 la Editura Curtea Veche. Este ceea ce avea în vedere Kolakowski când scria acele melancolic-îngrijorate pagini, din epilogul marii sale trilogii, despre principalele curente ale marxismului. În acest context, nu pot să nu regret că în anul 2010, apărut pe blogul revistei *Cultura*, a secțiunea traduceri, nimeni nu a menționat această formidabilă lucrare, a cărei apariție ar trebui să constituie un prilej de mândrie pentru orice cultură. E minunat că salutăm traduceri din Pynchon și Shakespeare, ori din Ilf și Petrov, dar poate că există cărți (mă grăbesc să o spun, în acest caz, remarcabil traduse) care definesc un spațiu moral la un anumit ceas istoric. Din păcate, discipolii români ai lui Slavoj Žižek nu par să fie la curent cu admirația acestui gânditor (cu care eu am numeroase dezacorduri, dar asta e o altă chestiune) pentru opera lui Kolakowski. Nu condamn pe nimeni pentru că freamăta la Alain Badiou, când aveam douăzeci de ani și eu îl citeam înforțat pe tânărul Lukacs. Dar distanța dintre acesta din urmă și Badiou, Slavoj Žižek ori Antonio Negri este de ani-lumină, filosofic vorbind. Din întâlnirea dintre Thomas Mann și Georg Lukacs s-a născut personajul iezuitului bolșevic, fanaticul iluminat Leo Naphta din *Muntele vrăjii*. Nu prevăd asemenea sublimări din figuri epigonice precum Žižek ori Badiou.

Se cultivă cinismul, clientelismul, populismul cras

- Într-un interviu din 2009, pe care l-ați dat în revista "22", spuneți că bizantinismul este intim legat de bolșevism, adică

nu înseamnă a uita"

"putem aranja noi totul, punem țara la cale, răsturnăm guverne, numim miniștri". Cine sunt acești "noi", domnule Tismăneanu, și care este relația lor cu ceea ce, de regulă, numim democrație și pluripartidism?

- Mă refeream la persistența elitelor comuniste, la capacitatea acestora de a se converti fără a renunța la pozițiile de control și influență asupra spațiului politic și social. Acești oligarhi și moguli (uneori sunt aceiași) subminează statul de drept prin utilizarea abuzivă și lipsită de scrupule a așteptărilor paternaliste ale populației. Se cultivă cinismul, clientelismul, populismul cras...

Conflictul dintre Traian Băsescu și aceste forte s-a născut din cel puțin două motive: primo - pentru că acești oligarhi și magnati politici detestau însăși ideea condamnării comunismului (gândiți-vă la Ion Iliescu ori Dan Voiculescu); secundo - pentru că Traian Băsescu, Monica Macovei, Daniel Morar au declanșat acțiuni ce periclitau, și încă periclitează,

supremația economică a urmașilor societății necivile (spre a relua conceptul lui Kotkin).

- Ați coordonat lucrările Raportului Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România, v-ați temut că veți fi lovit în plenul Parlamentului României, la prezentarea raportului, în timp ce intelectualii eminenți aproape că au fost aruncați de la balconul aceluiași Parlament, v-ați implicat cu toată energia în activitatea ICCMER...

- ... am mai spus-o, o repet aici: Raportul Final, care este o creație colectivă, este opera cea mai importantă a vieții mele, din punct de vedere profesional și moral. Rolul meu a fost să propun parametrii cercetării, unele dintre conceptele-cheie, grila interpretativă. Poate că la fel de important a fost rolul meu de coordonator a ceea ce a fost o veritabilă echipă de cercetare. Cei care neagă valoarea Raportului, prin atac la persoana mea, uită că acest document reprezintă membri

ai Comisiei Prezidențiale și peste 30 de experți. Toți ne-am asumat Raportul, în spiritul și în metoda sa. Nu sugerez nici o secundă că

documentul nu poate fi dezvoltat, aprofundat... Dar, cum îmi scria recent profesorul Virgil Nemoianu, un gânditor pe care eu îl pretuiesc în mod deosebit, Raportul Final a oferit o "gramatică" analitică, un reper fundamental pe care cercetările ulterioare nu îl vor putea nicicum ignora. Acesta a fost răspunsul comunității epistemice internaționale.

orientarea strategică a ICCMER, atât în planul cercetării, cât și în acela al colaborărilor cu alte instituții din țară și din străinătate... Președintele executiv este profesorul Ioan Stanomir de la Facultatea de științe politice a Universității din București, director științific este istoricul ideilor Mihail Neamtu. Amândoi sunt cunoscuți pentru studiile lor despre totalitarism. Secretarul Consiliului Științific este istoricul Bogdan Cristian Iacob, cu care colaborez la numeroase proiecte. Există patru departamente conduse de istorici și politologi cunoscuți: Adrian Cioflâncă, Raluca Grosescu, Angelo Mitchievici și Damiana Oțoiu. Se studiază instituțiile comuniste, represiunea, se acționează pentru aducerea în fața justiției a celor vinovați de crime, se fac propuneri legislative, se publică lucrări importante (unele scrise de cercetători din ICCMER, altele de autori din afara institutului), se susțin traduceri. Este vorba, așadar, de o agendă tridimensională: epistemică, legislativ-juridică (propuneri în acest sens) și pedagogic-anamnestică. Am mai spus-o și o repet: a trecut vremea amatorismului animat de intenții nobile, a sosit vremea expertilor, a profesionalizării reale a cercetării comunismului și a exilului românesc. ■

În absența căinței, a expiațiunii, nu se poate jeli

- Încă refuzăm o confruntare onestă, curajoasă și completă cu trecutul comunist. Cum își desfășoară activitatea Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc. În ce constă, concret, activitatea ICCMER?

- Nu obosesc să o repet: trecutul nu poate fi depășit dacă nu este asumat (germanii spun *Vergangenheitsbewältigung*). A ierta nu înseamnă a uita, dar a uita este de neiertat. Nu poate exista reconciliere câtă vreme nimeni nu a rostit cuvintele indispensabile: **Îmi pare rău!** Ion Iliescu este omul fără regrete, el nu se poate căi. În absența căinței, a expiațiunii, nu se poate jeli. Or, în aceste societăți, ca și în cele post-fasciste, este o mare nevoie de a se

■ Întră pe www.obiectivcultural.ro și citește alte răspunsuri pe care Vladimir Tismăneanu le dă întrebărilor ridicate de societatea actuală